

УДК 811.161.2'276.11

КОДИФІКАЦІЯ БАЧВАНСЬКО-СРИМСЬКОГО ВАРІАНТА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ У ПРАЦЯХ МОВОЗНАВЦІВ

Людмила Юрса

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра українського прикладного мовознавства,
вул. Університетська, 1, кім. 233, 79001 Львів, Україна
тел.: 032 239 43 55
ел.пошта: Lnuzhdak@ukr.net*

У статті розглянуто праці, які присвячені вивченню бачвансько-сримської говірки. Вказано на походження бачвансько-сримського варіанта української літературної мови, його значення та використання.

Ключові слова: бачвансько-сримський варіант, русинська мова, руски язык.

DOI <http://dx.doi.org/10.30970/uf1.2018.13.2010>

Постановка проблеми. Бачвансько-сримська говірка утворилася на теренах колишньої Югославії у результаті еволюції місцевих говірок української діаспори. “Руски язык” як варіант української літературної мови активно функціонує а території Сербії, в автономному краї Воеводина та частково у Хорватії. Згідно з даними перепису 2000 року, в Сербії проживає близько 15 тисяч осіб, які називають себе руснаками. Вони компактно проживають у селах Руський Керестур та Коцур [7 : 9].

Бачвансько-сримський варіант української літературної мови має важливе значення для вивчення та дослідження, адже в кін ХХ – на поч. ХХІ століття на крайньому заході українських етнічних земель з’являється антиукраїнський політичний рух так званих неорусинів. Мета їхньої діяльності полягає в дезінформації та намагання довести самостійність так званої русинської мови, зокрема її словацького (лемківсько-пряшівського) та польського (лемківсько-горлицького) варіантів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою опису бачванської говірки та її кодифікації займалися такі науковці, як: В. Гнатюк, Г. Костельник, М. Кочіш, О. Горбач, Ч. Бідвел, Г. Надь, Л. Белей.

Мета статті полягає в систематизації та аналізі лінгвістичних розвідок, які присвячені вивченню та утвердженню бачвансько-сримської говірки.

Виклад основного матеріалу. Одним із перших, хто торкнувся питання кодифікації руського язика був Володимир Гнатюк. У 1897 видав першу книжку шеститомника “*Етнографічні матеріали з Угорської Руси*”. Провів фольклорну експедицію в Бачці, яка стала передмовою кодифікації бачвансько-сримської говірки та її утвердження як варіанта української літературної мови. Також Володимир Гнатюк редагував етнографічний збірник “*Матеріали до української етнології*”, під керівництвом Івана Франка. Опублікував чимало наукових праць про лемків закарпатської смуги, а також югославських русинів: “*Руські в Бачці*” (1898), “*Русини*

в *Угорщині*" (1899), *"Русини Пряшівської єпархії і їх говори"* (1900), *"Словаки чи русини"* (1901).

У 1898 р. В. Гнатюк опрацював проект заснування Товариства руських письменників і став головою спілки "Фонд підмоги незасібних літераторів", згодом перетвореної в "Українсько-руську видавничу спілку". Ця організація до початку Першої світової війни видала близько 300 книжок, майже половину з яких підготував до друку Володимир Михайлович. Продовжив справу Володимира Гнатюка – Гавриїл Костельник. Ім'я одного із найбільш значних та вагомих в українському мовознавстві митців Гавриїла Костельника не є в повній мірі висвітлено та однозначно трактовано. Він ввійшов в історію української культури як суперечлива постать, мистецька та суспільна діяльність якого до нині ще цілковито не досліджена. З певністю можна сказати, що це видатна постать, ім'я якої потребує уваги та чіткого й однозначного, закріплено фактами, пояснення.

Ще за молодих років Г. Костельник пробував себе в драматургії. І написав, що дуже важливо, саме бачванською говіркою п'єсу *"Гу Христові"*, яка була опублікована у Керестурі в 1923 році, а згодом її переклали українською мовою як сценічну п'єсу для дітей, під назвою *"До Віфлєму"*, яка була видана у Львові у 1925 році.

Необхідно зазначити, що оповідання та вірші Гавриїла Костельника, написані бачванським варіантом української літературної мови, наснажені патріотичним духом, а поезія *"Станьце, браца мойо!"* – стала національним гімном бачванських українців. Вагомий внесок здійснив Гавриїл Костельник в українське мовознавство. Автор таких праць як: нарис *"Дзе спада наша бешеда"* (1922), *"Граматика бачванско-рускей бешеди"* (1923), *"Яка наша народна назва?"* (1924), *"Чом сом постал Українець?"* (1935), *"Наша бешеда"* (1937).

"Граматика бачванско-рускей бешеди" Гавриїла Костельника є вагомим внеском в українське мовознавство, адже в ній розглянуто проблеми морфології, синтаксису русинської, а, власне, української літературної мови, кодифіковано графічну систему та визначено основні принципи орфографії. Окремі розділи Граматики присвячені проблемам фонетики, словотворення та лексики руської мови. Як зазначає проф. Л. Белей, погляди Г. Костельника базувались на збереженні мовно-літературної єдності через соборність українців-русинів [1]. У нарисах *"Дзе спада наша бешеда"* та *"Наша бешеда"* Г. Костельник порушує питання глотогенезу мови руснаків Югославії, доводить, що руська мова (руська бешеда) – це діалект української, який зазнав впливів з боку польської та словацької мов [2].

Граматика Г. Костельника складається із передмови шести частин та додатка. У передмові Г. Костельник наголошує на тому, що бачвансько-руська бешеда – це діалект книжної української мови, хоч і досить віддалений від неї і створена для того, щоб краще зрозуміти українську літературну мову. Професор Л. Белей зауважує, що Г. Костельник заклав основи бачвансько-сримсько-української літературної мови – руського язика. Зазначає, що Костельник творив руський язик у межах українського етнокультурного простору [1].

Своєю *Граматикою* Гавриїл Костельник довів, що бачвансько-сримська говірка – це один із варіантів української літературної мови, який в силу геополітичних особливостей, був відданий східнославацькому впливові, рідна говірка етнічних українців західноукраїнських земель.

Слушно зауважує Аннамари Рамач Фурман, що Гавриїл Костельник був новатором в описі термінології бачвансько-сримського варіанта української

літературної мови [5]. У *Граматиці* Г. Костельник навів близько 380 термінів руського язика. *Граматика* Гавриїла Костельника є, по суті, першою спробою щодо кодифікації бачвансько-русинської мови як варіанта української літературної мови. Ті паралелі, які наводить автор у порівнянні з українською літературною мовою, або, як він її називає – книжною мовою, яскраво свідчать про те, що бачвансько-сримська говірка є варіантом української літературної мови, яка виникає у зв'язку із переселенням українців із північно-східної Пряшівщини і Закарпаття (з сер. 18 ст.) та із Галичини (кін. 19 ст.) на територію Бачки та Сриму і є говіркою бачванських русинів.

Ще одним відомих мовознавців, який займався питанням руського язика, як варіанта української літературної мови, був Гавриїл Надь. Народився 17 квітня 1913 року в місті Старий Врбас – Воєводина. Тепер це Сербія. З 1932 до 1936 роки навчався на філософському факультеті Белградського університету. Працював вчителем у гімназіях Руського Керестура та Коцура, викладав у Вищій школі Нового Саду.

Досліджував історію русинської, тобто варіанта української мови, зокрема відома праця на цю тему – *“Прилоги до історії руського язика”* (1988). У цій праці Гавриїл Надь піддає аналізу та тлумачить утворення бачвансько-сримської говірки, аналізує Граматику Гавриїла Костельника.

На думку Гавриїла Надя, початок переселення до Бачки відбувався не тільки із переселення людей, але й їхньої культури, традицій, усної та книжної мови. Гавриїл Надь задається питанням: Яка ж була та книжна мова. Відповідь така, що безсумнівно, ця мова мусила бути такою, яку знали та розуміли переселенці, зокрема священники та учителі[4].

Гавриїл Надь зауважує, що руски язик має більш адміністративний характер, мова – священства, але стала мовою, яка демонструє душевний стан людини, її почуття. Ця мова, за словами Гавриїла Надя, стала мовою пісень, переважного релігійного змісту, яка фіксувалася в окремих книжечках, збірниках пісень, часто супроводжувалася малюнками, які демонстрували життя народу [4]. За словами Л. Белея, Гавриїл Надь “довів, що руснаки Югославії – це частина українського народу, а їхня мова – “руска бешета” – розвинулася на ґрунті українських говірок Карпатського регіону”[3]. Гавриїл Надь перекладав русинською мовою чимало художніх творів із сербської, хорватської і російської мов. Публікував свої твори в *“Антології руської поезії”* (Новий Сад, 1984 рік).

Відомий мовознавець, письменник, белетрист та культурний і громадський активіст української національної орієнтації серед воєводинських русинів – Микола Кочиш – народився 1 грудня 1928 року в селі Джурджево, тепер Жабельського району, Воєводина. М. Кочиш закінчив лише перші два класи гімназії але пізніше завершує освіту в педагогічному училищі в Сомборі (1947). Вчителює в різних школах території проживання воєводинських русинів, в тому числі в Коцурі та Руському Керестурі. Працює в редакції дитячого журналу *“Пионирська заградка”*. Протягом 1965 – 1968 років світ побачила граматика Миколи Кочиша: *“Мацерински язик”*.

У 1974 році вийшла друком *“Граматика руського язика”*, завдяки зусиллям рецензента Андрія Чипкара. Ця книга стала вагомим внеском у кодифікацію мови бачвансько-сримських русинів як варіанта української літературної мови.

М. Кочиш очолював русиномовну секцію у Воєводинському регіональному видавництві підручників (1965), допомагав заснуванню і став першим головою

“Товариства русинської мови та літератури” (1971). Зробив вагомий внесок в розробку лекційного курсу з русинської літератури в новосадському університеті (1972).

З 1948 р. публікує поезію, пізніше (1951) прозу в русинських періодичних виданнях. Перша збірка оповідань “Крочай” (1963) презентує сценарій, за яким світ дітей проводить паралелі до світу дорослих. Два наступні томи дитячої поезії “Дзеліме радосц и чежкосци” (1972) та “Ми ту не госци” (1973) доводять, що М. Кочиш є гідним спадкоємцем батька літератури воєводинських русинів Гавриїла Костельника та одним з найкращих русинських авторів другої половини 20 ст.

У 1978 р. була видана ретроспективна добірка аворових творів, а також, читанка під назвою “Най квітне Руснакова душа”. М. Кочиш відомий також як лінгвіст, що зробив значний внесок у стандартизацію русинської літературної мови. У 1960 публікує серію підручників, вперше від періоду Другої світової війни, під назвою “Мацеринска бешета” (1965-1968). Ці підручники витримали кілька перевидань і помертню вийшли друком з редагуванням автора під назвою: “Руски язык и култура висловйованя”. Опублікував також перші орфографічні правила русинської мови “Правопис руского языка” (1971), що зазнали впливу та дістали схвальний відгук як від лінгвістів, так і від широкої громадськості, як необхідний стандарт. Перша частина його “Граматики руского языка” була опублікована помертню (1974). М. Кочиш є також першим лексикографом воєводинських русинів, укладачем русинсько-сербського словника історичної термінології для шкіл (1970) і практичного термінологічного словника на 14000 слів (сербо-хорватсько-русинсько-український) (1972). Його статті та нариси, присвячені мовним питанням були включені до збірника “Лінгвістични роботи” (1978). Пропагуючи вживання русинської мови як літературної, М. Кочиш схвально ставився до запозичення мовних та лексичних форм спільнокореневих чи подібних до українських. На честь досягнень М. Кочиша, видавництво “Руске слово” заснувало 1974 р. премію, якою нагороджувалися найкращі літературознавчі роботи присвячені воєводинським русинам. Працював у сфері правопису, граматики, ономастики та лексикології мови югославських русинів. За словами П.П. Чучки, “...обстоював позицію, за якою “руска бешета”, тобто мова югославських русинів, є відгалуження української мови”[6].

М. Кочиш розробляв правопис, граматику, лексикологію та ономастику мови югославських русинів; обстоював позицію, за якою “руска бешета”, тобто мова югославських русинів, є відгалуженням української мови.

Юліан Рамач – знаний український мовознавець, перекладач, педагог. Народився 12 грудня 1940 року в Руському Керестурі – Сербія. З 1988 року – доктор філологічних наук. У 1963 році закінчив Белградський університет; викладав русинську та російську мови в гімназіях Боснії та Герцеговини. У 1988 році став професором Новосадського університету.

Юліан Рамач працював у галузях лексикографії, синтаксису руского языка, впорядкував чимало підручників, написаних саме русинською мовою, тобто варіантом української літературної мови. Відомі такі його праці: “Лексика руского языка” (1983), “Фразеологічний словник сербохорватської мови. Сербохорватсько-русинський” (1987), “Словник лексики Гавриїла Костельника” (1991).

На сьогодні, у доробку Юліана Рамача існує понад 100 наукових праць, які присвячені проблемі лінгвістики руської мови. Одним із найбільш вагомих внесків у слов’янську філологію є такі праця Юліана Рамача “Практична стилістика”.

Важливу роль для ідентифікації русинської мови як варіанта української літературної мови слугувала праця Юліана Рамача Сербсько-руської мови, яка видана у 2-х томах протягом 1995 – 1997 років. Юліан Рамач став головним редактором цієї фундаментальної праці. Отже, бачвансько-сримська говірка є варіантом української літературної мови. Нею спілкуються переселенці до Воєводина та Хорватію із Пряшівщини та Закарпаття. Зрозуміло, що розмовна говірка суттєво відрізняється від інших говірок української мови, адже містить перехідні моменти із словацької та інших сусідніх мов.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Бачвансько-сримський варіант української мови сформувався на основі перехідних українсько-словацьких діалектів Південно-західної Лемківщини. На цей варіант суттєво впливали інші мови, зокрема: сербська, угорська, німецька, польська. Таким чином, руски язик (бачвансько-сримська, паннонська мова) потребує подальшого вивчення та остаточного утвердження як варіанта української літературної мови.

Список використаної літератури

1. *Белей Л.* Гавриїл Костельник як творець бачвансько-сримського варіанта української літературної мови Гавр / Л. Белей // Гавриїл Костельник на тлі доби: пошук істини: Збірник наукових праць. – Львів –Ужгород : Гражда, 2007. – С. 110–122.
2. *Белей Л.* Костельник / Л. Белей // Українська мова. Енциклопедія. – Київ. – 2000. – С. 256.
3. *Белей Л.* Надь Гавриїл / Л. Белей // Українська мова. Енциклопедія. – Київ. – 2000. – С. 359.
4. *Надь Г.* Дацо о розвою нашого книжкового язика / Г. Надь // Прилоги до историй руского язика. – С. 50.
5. *Рамач Фурман А.* “Грамадика бочваньско-рускей бешеди” Гавриїла Костельника як фундамент руского літературного язика / А. Фурман Рамач // ШВЕТЛОСЦ: часопис за літературу, культуру и уместносц. – Ч. 4. – 2013 – С. 465
6. *Чучка П.* Кочиш Микола / П. Чучка // Українська мова. Енциклопедія. – Київ. – 2000. – С. 258.
7. *Юрса Л. В.* Історія бачвансько-сримського варіанта української літературної мови / Л.В. Юрса . – Львів, 2015. – 175 с.

References

1. *Belei L.* Havryil Kostelnyk yak tvorets bachvansko-srymskoho varianta ukrainiskoi literaturnoi movy Havr / L. Belei // Havryil Kostelnyk na tli doby: poshuk istyny: Zbirnyk naukovykh prats. – Lviv–Uzhhorod : Grazhda, 2007. – S. 110 – 122.
2. *Belei L.* Kostelnyk / L. Belei // Ukrainiska mova. Entsyklopediia. – Kyiv. – 2000. – S. 256.
3. *Belei L.* Nad Havryil / L. Belei // Ukrainiska mova. Entsyklopediia. – Kyiv. – 2000. – S. 359.
4. *Nad H.* Datso o rozvoiu nashoho knyzhkovoho yazyka / H. Nad // Prylohy do ystoriy ruskoho yazyka. – S. 50.

5. *Ramach Furman A.* “Hramatyka bochvansko-ruskei beshedy” Havryila Kostelnyka yak fundament ruskoho literaturnoho yazyka / A. Furman Ramach // ShVETLOSTs: chasopys za literaturu, kulturu y umestnosts. – Ch. 4. – 2013 – S. 465

6. *Chuchka P.* Kochysh Mykola / P. Chuchka // Ukrainska mova. Entsyklopediia. – Kyiv. – 2000. – S. 258.

7. *Yursa L. V.* Istoriia bachvansko-srymskoho varianta ukrainskoi literaturnoi movy / L.V. Yursa . – Lviv, 2015. – 175 s.

Стаття надійшла до редакції 15.08.2017

доопрацьована 25.08.2017

прийнята до друку 12.09.2017

CODIFICATION BACHVANSKO-SRYMSKOHO VERSION OF UKRAINIAN LITERARY LANGUAGE IN THE WORKS OF LINGUISTS

Lyudmyla Yursa

*Ivan Franko National University of Lviv,
Department of Applied Linguistic,
1 Universitetska Str., room 233, 79001 Lviv, Ukraine,
phone: 032 239 43 55
e-mail: Lnuzhdak@ukr.net*

The article gives examples of Ukrainian language outside Ukraine. Rusky language is one of the variants of the Ukrainian literary language. It is fixed from the end of the 19th century. It is used by ethnographic groups in Serbia, Poland, Slovakia.

On the seventh day, there are the following micro-sentences of the Rusky language, in particular: Serbian (Bachvano-Srymska and Pannonska (Bachvano-Rusyn) languages), Slovak (Lemko-Pryashiv language), Polish (Lemko in Poland or Lemko-Horlytska) – these variants are codified in 1902.

During many centuries the dialects of Carpathian region are studied by such linguists as: Verhatsky I., Zalesky A., Kersta R., Pankevych I., Bevzenko S., Zhylko F., Cherednychenko I., Beley L. – Ukraine; Antoshyn M., Gerovsky G., Klepykova G., Petrov L. – Russia; Vintsenz A., Kurashkevych V., Riher Y., Shtiber Z. – Czech Republic; Vira J., Yan Husek, Leshka O., Moravets Y. – Poland; Liptak Sh., Novak L., Tobik S., Tsambel S. – Slovakia; Kryndzala D., Pohorelov V. – Bulgaria; Brox – Norway.

The Bachvansko-Srymsky version of the Ukrainian literary language the carriers are called themselves: Bachvansko-Ruska Besheda, Bachwanski-Ruski language. It is used by 25 thousand Rusnak Vojevodin. They are the descendants of Ukrainian emigrants who settled in the southwest Lemkivshyna (18th-19th centuries) and live in the cities of Novyj Sad, Verbas, Kotsur, Petrovtsi, Rusky Kerestur, Mikloshevtsi and Berkosovo.

On the letter of the Rusyns of Kerestura and Kotsura used the Church Slavonic language and in parallel with mixed dialect, which functioned on the territory of Transcarpathia in the 19th century.

Therefore, the Bachvansko-Rusky language (Bachvansko-Srymska, Pannonska language) is the variant of the Ukrainian literary language by language of Ukrainian settlers from Presov region and Transcarpathia.

It should be noted that this dialect which is used by Ukrainian settlers such different from others Ukrainian dialects, because it became a consequence of assimilation processes from the Slovak side and others neighbors languages.

There are many titles on definition the language of Rusyn of Bachka and Srym, in particular: Bachvansko-Rusynska, Bachvansko-Srymska, Pannonska, Bachvansko-Ruska Besheda, Bachvansky Rusky language.

The Bachvansko-Srymsky dialect is an alternative of the Ukrainian literary language. It appeared

during the resettlement of Ukrainians to the territory of the former Yugoslavia. The Rusky language is actively used in Serbia, in the autonomous province of Vojevodina. To make the description of the Bachvansko-Srymsky variant of the Ukrainian literary language were such people as V.Gnatyuk, G.Kostelnyk, M.Kochish, O.Gorbach, Ch.Bidvel, G.Nad, L.Belej. The study of the Bachvansko-Srymsky version of the Ukrainian literary language is very important. After all, at the end of the twentieth century, at the extreme west of the Western Ukrainian ethnic boundaries, appeared so-called non-Rusyn direction. His goal is to disorient the population and to give the independence to the so-called Rusyn language, especially its Slovak (Lemko-Pryashiv) and Polish (Lemko-Horlytskoho) variants.

All of these are political speculations and haven't got any historical or scientific basis. The Bachvansko-Srymsky variant of the Ukrainian literary language appeared as the result of the natural changes of local dialects of Ukrainian settlers. He was the only one possible way to preserve the Ukrainian identity of the first Ukrainian diaspora. In the 19th century, Transcarpathians' people recognized their language as part of the Rusky rather Ukrainian language. The carriers of Bachvansko-Srymsky dialect called it differently: ruska besheda, rusky language.

In the middle of the 18th century Ukrainians of modern Transcarpathian and Eastern Slovakia moved to serskyh villages of Kerestur and Kotsur. They had saved their language although they were experienced by influence of South Slavic, in particular Serbian. The dialect, which is used by Ukrainian settlers, differs from others Ukrainian dialects, because it was marked by the influence of Polish, Slovak, and later Serbian languages.

Key words: language, bachvansko-srymsky dialect, linguistics, Ukraine, identification, analys, Bachka, Srym.